

Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri

*

Ayşen Çelen Öztürk
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Öz

Kent belleği; bireyin bulunduğu fiziksel çevreden edindiği deneyimleri, duyumları, izlenimleri, algıları, kavrayışları saklayarak tutma ve gerektiğinde açığa çıkarma yetisidir. Zihinde depolanan bu çevresel bilgi kodlamaları genellikle kentsel imgeler; binalar, sokaklar, heykeller, çeşmeler, parklar, topografik-doğal vb. veriler üzerinden olmaktadır. Bireylerin kentle kurduğu fiziksel ve duyuşsal ilişkinin açığa çıkarılmasında bazı yöntemler geliştirilmiştir. Bu çalışmada birey-kent etkileşimini ortaya çıkarmak için "zihin haritası (bilişsel harita) oluşturma" yöntemi kullanılmıştır. Zihin haritaları, bu kodlanan kentsel imgelerin hatırlanıp, genellikle kâğıt üzerinde yazımsal ve geometrik öğeler kullanılarak grafiksel bir anlatım diliyle oluşturulur. Eskişehir diğer metropol kentlerine göre değişim hızında biraz daha şanslı da olsa, geçmişten günümüze sahip olduğu bazı bellek öğelerinin son yıllarda hızla değişim dönüşümü gözlenmektedir. Yapılan bu çalışmada geçmişte ve bugün; Eskişehir kentinin sahip olduğu kent imgelerinin neler olduğunun belirlenmesi için; kenti kısa süre deneyimleyen üniversite öğrencileri ve kenti geçmişten günümüze deneyimleyen 60 yaş üstü bireylerin, kentle etkileşimde bulunduğu alanları zihin haritasına işlemesi, istenmiştir. Farklı dönemlerde kenti deneyimleyen bireylerin zihin haritaları okuması ile değişen kent belleği öğeleri tespit edilmiştir. Bu okumalarda kamuya ait simgesel yapılarda değişiklik olmadığı, kültür – eğlence, ticaret alanlarının değişim dönüştüğü, yeni su kıyası programatiklerinin geliştiği, geçmişte kullanılan yeşil alanların güncelliğini yitirirken yeni tematik yeşil alanların ve kente hâkim yeni bir heykel simgeselliğinin oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent belleği, zihin haritası, kent kimliği, okunabilirlik, Eskişehir

A Reading Attempt of the Past and Present Urban Memory of Eskisehir via Cognitive Mapping

*

Ayşen Çelen Öztürk
Eskişehir Osmangazi University

Abstract

Urban memory is the ability of individuals to keep, maintain and - when necessary- reveal the experiences, sensations, comprehensions gathered from physical environment. This environmental information codings are of urban images, buildings, streets, statues, fountains, parks, topographic-natural etc. data. To reveal the physical and sensational relation that individuals construct with the city, some methods have been developed. This study uses the method of "creating mind mapping (cognitive mapping)" to reveal the individual-city interaction cognitive maps are created by remembrance of these coded urban images and via a graphic narrative language in which oral and geometric elements are used on paper. Even though Eskisehir can be considered luckier in terms of the speed of change in comparison with metropolitan cities, still the city loses some of the elements of memory from past to present. In this study, to determine the urban images belong to Eskisehir in the past and in our day, university students who have a short period experience of the city and individuals over 60 who have experienced the city from past till our day were asked to note the areas they interact with the city on the cognitive map. In these readings it has been seen that there is no change in the symbolical structures belonging to public while the areas of culture-entertainment and commerce have been transformed as well as the loss of actuality of green areas used in the past in relation with the occurrence of new thematic green areas and it was seen that a new statue symbolism have been generated.

Keywords: Urban memory, cognitive mapping, urban identity, legibility, Eskisehir.

1. Giriş

Şehirler zaman içinde değişip büyüyen, büyürken de geçmişin birikimlerini hafızaya alan toplumsal yaşamın mekanlarıdır. Aldo Rossi'ye göre şehrin kendisi orada yaşayanların ortak (*collective*) hafızasıdır. "Şehrin ruhu" şehrin tarihi olmaktadır. Yer, zaman içerisinde biriktirdiklerinin, onun anlamını ve ruhunu oluşturduğunu iddia eden bu tür yaklaşımlar, kent ve mimarlık üzerinden oluşan ortak belleğin yanısıra, kendisinin de bir belleği olduğunu açıklamaktadır (Rossi, 2006).

Bellek, toplum tarafından üretilen ortak bir oluşumdur ve dolayısıyla bu oluşum 'ortak bellek' olarak adlandırılmalıdır. Halbwachs'a göre, Freud ve Bergson'un tartıştığı biçimdeki bireysel bellek, bireyin içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevre olmaksızın tariflenememektedir. Bellek, her şekilde toplumsal, ortak bir üretilimdir (Çalpak, 2012).

Geçmişin saklama ve yeniden meydana getirme yetisi olan bellek, anlık bir işlem olup bilinç işidir (Öymen ve Gökmen, 2009). Geçmişin anı haline getirilebilmesi için, onun güçlü bir uyaran olarak yaşanması ve temsiliyle anımsanması, dile getirilmesi gerekmektedir. Anımsama, zamansal anlamda geçmişe ait çağrıştırmaya rağmen, şimdi ile arada kalan çok ince bir aralık olarak ifade edilir. Bu aralık, geçmiş ile şimdi arasındaki belleği güçlü bir biçimde canlı tutarak, onu başka arşiv ya da depolamalardan farklı kılmaktadır (Huyssen, 1999).

Çevresel algı üzerinde çalışan Downs ve Stea; mekânsal çevreden alınan bilgilerin kodlanması, saklanması, hatırlanması ve tekrar kodların çözülmesini, algılama ve deneyimleme sürecinin yorumlanması olarak açıklamaktadır. Bu anlamda, kentsel mekanların; sokaklar, parklar, su ögesi, heykeller, kamusal yapılar vb. insanların günlük hayatlarında yürüme, buluşma, dinlenme, eğlenme vb. eylemlerle ilgili, anılarda önemli bir yer ettiği görülmektedir (Downs ve Stea, 1973).

İnsanlık tarihinin önemli bir süreci olan modernleşme, geçmişin bellekteki zamanı ve mekânı hatırlama, algılama biçimlerini de dönüştürerek, özellikle mekânların yeniden inşasına eşlik etmektedir. David Harvey'e göre; modern yaşama biçimleri insanlığın sürekli ileriye gittiği inancını öne sürmekte ve değişimi kutsallaştırmaktadır. Toplumsal yapıya çeşitli zihniyetlerle eklenilen ideolojilerin hegemonyası ile iktidar, kültürün popülerleşmesi ve tüketimin doğallaştırılması için her türlü aracı işe koşmaktadır (Harvey, 2003). Buna paralel olarak zamansal süreçte mekânı algılama, kullanma ve hatırlama biçimleri ve pratikleri de dönüşmektedir. Modernliğin Eleştirisi adlı eserinde Touraine, kentlerin tamamen yıkılıp yeniden inşasının

modernlik olmadığını, geçmiş ve geleceğin bir arada kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır (Touraine, 2010).

Bellek ve mekan ilişkisini “hafıza mekanları” olarak ele alan Nora, kendiliğinden hafızanın olmadığını, ancak bir anlatıya, bir ritüele ya da bir sembole dayandırıldıkları zaman mekanların anlam kazandığını vurgulamıştır (Nora, 2006). Şehirlerde kimi öğeler (yapı, peyzaj, meydan vb) var oldukları andan itibaren farklı dönemlere tanıklık ederek kalıcılıklarını sürdürürler. Bu öğelerden bazıları kalıcılıklarını, özgün bir bağlam içindeki yerlerine borçlu iken, bazıları geçmişin bugüne taşınmasına hizmet ederek, zaman içinde farklı işlevleri barındırabilmelerine borçludur. Şehrin bir zamanlar ne olduğunu, bu kalıcı öğeler gösterirler. Bu öğeler, ifade ettikleri bilinç ve hafızadan ve kentin biçimlenişinde belirleyici olmalarından dolayı, kentsel artifaktları oluştururlar (Rossi, 2006).

Kevin Lynch, kentsel yerleşmelerin tanımlanmasını sağlayan öğeleri, ‘kentsel imajı oluşturan, imgeler’ olarak adlandırmıştır. Kentsel imgeler, yerleşmenin farklı özelliklerini sergileyen bölgeler, bu bölgelerin sınırlarını tarif eden sınır/kenar öğeleri, yollar, toplanma- dağılma-aktarma mekânları olan odak ve düğüm noktaları, dikkat çeken, özellikli simgesel ve anıtsal niteliği olan yapılar/işaret öğeleri, olmak üzere beş alt başlıkta tarif edilmiştir (Lynch, 1960).

Araştırılan tüm kaynaklarda görüldüğü gibi bir kentin sağlıklı bir şekilde gelişimini sürdürebilmesi için, geçmişten gelen bellek öğelerinin iyi analiz edilerek korunması, yeni kentsel program ve yapılaşmalar ile uzlaşma içinde olması gerekmektedir. Hafıza mekanlarının geçmişten gelen kültür ve sosyo-ekonomik değerlerin temsiliyeti açısından, gelecek nesillere aktarılması önem kazanmaktadır. Kentlerin gelişim planlarında ve kararlarında geçmiş bellek öğelerinin tespit edilmesi ve ona göre düzenleme yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Kentin veya mekanın kullanıcısının, yaşadığı çevreye ait algı ve bellek öğelerinin tespitinde zihin haritası okumaları birçok araştırmada kullanılmıştır.

Yapılan bir zihin haritalama çalışmasında, Selçuk Üniversitesi Kampus alanının algısal ve mekansal okunabilirliğinin tespiti ve iyileştirme önerilerinin geliştirilmesi için, şehir bölge planlama bölümü öğrencilerinin zihin haritaları analizi kullanılmıştır. Zihin haritalarının analizinde Lynch’in “Kentın İmgesi” ve Jack R. Nasar’ın “Oluşturulabilir Kent İmgesi” çalışmalarından yararlanılmıştır. Kampus alanı Lynch’in 5 temel elemanı olan yollar, bölgeler, sınırlar, odak noktaları ve işaret öğeleri ile yeniden okunmaya çalışılmış, Nasar’ın mekansal beğeni üzerine geliştirdiği 5’li ölçek ile iyileştirilmesi gereken alanlar saptanmıştır (Topçu ve Topçu 2012).

Kitchin ve Fotheringham yaptığı çalışmada zihin haritası; coğrafi bilginin kişisel depolama yöntemi olduğu, zihinsel harita verilerinin genellikle bireysel cevaplarla türediği ve 3 yolla analiz edilebileceği belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre ayrıştırarak kümeleme olarak tanımlanan analiz yönteminde, bireysel data verileri bir havuzda karşılaştırma için toplanır ve tek tek analiz edilir. Ortak kümeleme; bireysel data verilerinin ortak noktalar ele alınarak analiz edilmesidir. Bireysel kümeleme ise, bireysel data verilerinin tek tek analiz edilerek sonuçların ortak noktasının belirlenmesidir. Yapılan çalışmada son iki kümeleme analizi karşılaştırılmalı olarak, İngiltere'deki Swansea şehrinin biçimsel bilgisi, geniş sayıda öğrencilere uygulanan zihinsel harita verilerinin analizi ile yapılmıştır. Uygulanan kümeleme yöntemlerinin, temel hedefleri aynı ölçüde belirlediği sonucuna varılmıştır. Yer algısının saptanmasında ortak kümelemenin yeterli olduğu, fakat bireysel kümelemenin de sonuçları abartarak vurguladığı, arda kalan hataları yok ettiği için, kullanılabilirliği belirtilmiştir (Kitchin & Fotheringham, 1997).

Yapılan diğer bir algı-mekan çalışmasında; mimar ve mimar olmayan kişilerin, modern mimari yapı cephelerini estetik ve duyuşsal olarak farklı okumaları tespit edilmiştir. Her iki grubun memnuniyetleri ve tepkileri ortaya çıkarılmış, bu yapılara genel estetik bakışlarında farklı anlayışlarda oldukları sonucu elde edilmiştir. Duyuşsal farklı okumaları değerlendirebilmek için Brunswik'in (1956) lens modeli kullanılmıştır. Bu modelde fiziksel çevrenin nesnel özelliklerine verilen tepkiler, duygusal etkiye dönüştürülür ve bu duygusal etkiler ile izlenen yapının estetik değerlendirilmesi yapılır. Gifford, Brunswik Lens Modeli'ni mimarlığa uygulanabilir şekilde geliştirmiştir (Gifford, Hine ve Clemm, 2000).

Sarı, 2013 yılında yaptığı tezinde, yıllar içerisinde çeşitli katmanlardan oluşan kentleri anlamanın, mimarlık ve şehircilik yaklaşımlarıyla fiziksel yapısına odaklanmanın ötesinde, bileşenlerini ve içerisindeki yaşantıyı kavrayarak mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Bunun için bireylerin farklı deneyim, algı ve tepkilerini anlatan duyu haritalarının oluşturulması önerilmektedir. Psikocoğrafya ve derivenin (amaçsız yol alma) güncel yorumlamaları olarak ifade edilen duyu haritalama çalışmalarının, kentin yapılandırılmasına dair birey odaklı ve yaratıcı yaklaşımlardır. Gelecekte kent mekanlarının oluşturulabilmesinde başvurulabilecek önemli bir method olarak görülebileceği belirtilmiştir (Sarı, 2013).

Bir diğer çalışmada, psikocoğrafyanın yalnızca kenti deneyimlemekle kalmayıp bu deneyimi birer anlatıya dönüştürme pratiği sergilemek olduğu belirtilmiştir. Nostaljinin, mekânın değişen geçip giden zamanı hissettirme gücü olarak psikocoğrafyanın önemli bir konusu olduğu vurgulanmıştır. Bir

psikocoğrafyacı olarak kabul edilen De Certeau (1984) kenti, deneyimleyen sakinleri tarafından yazılan bir “metin” olarak ele alıp semiotik açılımlarını okumaya çalışmış ve kent mekânlarının, insanların sayısız eylemliklerinden ve deneyimlenmelerinden oluştuğunu belirtmiştir (Yeşil, 2016).

Ş.Ö.Gür, kent kimliği ile ilgili çalışmasında; herhangi bir tartışmanın her bir kentin özgün olduğunu peşinen kabul ederek başlanması gerektiğini, çünkü her kentin eşsiz bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Kentlerin coğrafya, tarih ve kültürlerinin asal gerçeklikleri içinde var olup dönüştüğünden bahseder. Kentleri değişmişlik açısından; çok eski değerlere sahip neredeyse hiç değişmemiş olandan, eski ve tarihi ama radikal bir biçimde hasar görmüş genetik kodları değiştirilmiş az gelişmiş ülke kentlerine kadar beş kategoriye ayırmaktadır (Gür, 2009).

Oktay, kent ve kimlik tartışmasında, günümüz kentli insanının özgünlükten uzak kimliksiz bir çevrede yaşamak zorunda kaldığını, kentsel kimlik sorguladığında başlıca beklentinin bir ‘yer’ olarak kendine özgü karakter ve farklılıkları yansıtması gerektiğini vurgulamaktadır. Yer kimliğinin, fiziksel görünümle değil o yerin karakteriyle ilgili olduğunu, zaman içerisinde insanların yaptığı değişim ve uyarlamaların zihinlerindeki yer imgesini daha fazla ayrıntıyla besleyerek güçlendirdiğinden bahsetmektedir (Oktay, 2009).

Bu çalışmada da, Eskişehir için kent kimliği ve bellek okumaları deneysel yolla oluşturulan zihin haritalarından yola çıkılarak, değişim-dönüşümün izlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Eskişehir’in geçmiş yıllardaki kent belleğinin hangi imgelerden oluştuğu, 1960-1940’lı yıllarda doğan ve kentte yaşayanların zihin haritası ile analiz edilecektir. Bulduğumuz zamansal süreçte ise; kenti kısa süre önce deneyimlemeye başlamış bir grup üniversite öğrencisinin zihin haritaları ile oluşan yeni kent imgeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Çalışmanın amacı; Eskişehir kent belleğinin oluşumunu incelemek, kentsel öğelerin bellekle olan ilişkilerini değerlendirmek, bellekte kalan kentsel mekân öğelerini bulup çıkarmak olarak özetlenebilir. Bunun için Eskişehir’in geçmişte ve bugün değişen kent belleği imgelerini, kentin gözlemcileri olan uzun ve kısa süreli kullanıcılarının zihin haritalarıyla, elde edilmesi planlanmıştır.

Çalışma evreni, iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde; Eskişehir’e ait geçmiş bellek öğelerinin tespitinde kentin gelişim sürecinde özellikle 1980

sonrası kent yaşamına tanıklık yapmış ve deneyim oluşturmuş 1960 yılı ve öncesi doğumlu kişiler seçilmiştir. İkinci bölüm güncel kent belleğinin tespitinde de, kısa süre önce kenti deneyimlemeye başlayan üniversite öğrencileri seçilmiştir.

Birinci kısımda yer alan eski kent kullanıcıları ile görüşmeler genellikle, kişilerin evinde veya ofisinde alınan randevular ile gerçekleşmiştir. Görüşmeler 59-78 yaş aralığında 19 kişi ile yapılmıştır. Bunların 4'ü kadın, 15'i erkektir. Görüşmelerin tamamı kaydedilmiştir. Gözlemcilerin Eskişehir'de bulunma süreleri 29-78 yıl arasında değişmektedir. Görüşülen kişilerin zaman içerisinde kentle kurdukları ilişkide hatıralarını anımsatacak rehber görüşme formundaki sorular yapılan zihin haritalarındaki kentsel imgelerin gruplanabilmesi açısından faydalı olmuştur.

İkinci kısımda güncel kent belleğinin ortaya çıkarılmasında, kısa süreli kent kullanıcısı olan üniversite öğrencileri seçilmiştir. Toplam 62 adet üniversite öğrencisinin (18-20 yaş grubu) Eskişehir kent merkezinin zihin haritasının oluşturulması istenmiştir. Bu öğrencilerin 38'i kız 24'ü erkektir.

Bu araştırma niteliksel araştırma yöntemlerine yatkın bir biçimde oluşturulmuştur. Kümbetoğlu 2005'de, niteliksel araştırmanın anlama ve yorumlama temelinde nitel veri oluşturulması sürecinde katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, odak grup tartışmaları, yaşam anlatıları gibi tekniklerin altını çizerek, temel hedefin "büyük örneklem gruplarından çok, daha az sayıdaki bireylerden onların gerçekliklerinin yaşayan bir resmini oluşturmak" olduğunu vurgulamaktadır (Kümbetoğlu, 2005). Araştırma sürecinde, çalışmanın kuramsal çerçevesine paralel olarak, Eskişehir'in kent imgelerinin zamansal farklılıkları zihin haritalarıyla tespit edilirken, özellikle geçmişe ait zihin haritalarının oluşturulması sırasında, kentsel mekanlarla ilgili mevcut anılarda toplanarak, anı-mekan çağrışımları yapılmıştır.

3. Eskişehir Kentinin Tarihsel Süreçte Gelişimi

Eskişehir, içerisinden Porsuk Çayı geçen ve kentin suya göre yukarı ve aşağı bölge olarak geliştiği özgün bir Anadolu kentidir. Kentteki doğal sıcak su kaynağının varlığı eski çağlardan beri bilinmektedir. Güney bölgedeki tepelerin etekleri ilk konut bölgesi iken, kuzeyde sıcak su kaynağının olduğu bölge ticaret alanı olarak gelişmiştir. Eskişehir kent tarihinin ve bugünün kentlisinin önemli bir kısmını, 19. yy'dan başlayarak, 20.yy'ın ortasına kadar süren Türk kökenli göçler oluşturmuştur. Aynı dönemlerde kentte Rum ve Ermeni azınlıkların varlığı da bilinmektedir. Azınlık nüfusu kentin iktisadi hayatını ayakta tutarak (demiryolu kente gelmeden önce) kentin fiziksel

biçimlenişinde rol oynamışlardır. Azınlıklar kentte zanaat ve ticaretle uğraşmışlardır. Kaynaklarda yazan bilgilere göre kentte değirmencilik ve fırıncılık I. Dünya savaşına kadar Rum'ların elindedir. Eskişehir'de değirmencilik bu dönemde önemli bir geçim kaynağıdır. Değirmencilikğin önem kazanmasının sebebi, Eskişehir'in ilçe ve köylerinin, tahılla uğraşması sonucu şehri bir hububat deposu haline sokmuş olmasıdır. Bu dönemde kentte birçok değirmen vardır. Porsuk Çayı da şehrin birçok önemli yerinde değirmencilğe kolaylık sağlamıştır.

Berlin-Bağdat Demiryolu'nun Anadolu bölümünün 19. yy sonunda, Eskişehir üzerinden geçmesi kent için bir dönüm noktası olmuştur. Demiryolunun ulaştığı her yer gibi Eskişehir'de de köklü değişiklikler yaşanmıştır. Kent de tarım, sanayi ve madencilikte hızlı bir gelişim süreci başlamış, bu ulaşım ağıyla çevrede üretilen hammaddeler istasyondaki ambarda toplanıp yurt dışına gönderilmiştir. İleri derecede sayılabilecek tarım araçlarını yöreye getiren göçmenler, demiryolu sayesinde pazar için de üretime yönelik bir süreci başlatmışlardır.

Anadolu demiryollarının 'merkez-i umumisi' olarak kabul edilen 'Eskişehir İstasyonu' değişimin en önemli simgesidir. Anadolu-Bağdat bölümünün yapımı sırasında Eskişehir'de kurulan bakım ve yenileme atölyeleri (Cer Atölyesi), nitelikli emek gücü yetiştirmenin yanında, ilk kez kent için tarım ve hayvancılık dışında yeni bir iş alanı sağlamıştır. Bu sayede iş kültürü ve işçi grubu ortaya çıkmış ve istasyonun inşası ile birlikte İstasyon çevresi ile Porsuk Çayı'nın kıyısında yeni yerleşimler oluşmuştur. Rumeli göçmenlerinin yerleştirildiği yeni mahalleler de bu süreçte kurulmuştur. Kentin biçimlenişinde önemli bir rolü olan Porsuk Çayı dışında, artık demiryolu da kenti ikiye bölen ve şekillenmesine yön veren önemli bir artefakt olarak kent hayatına katılmıştır (Çakmak, 2008).

Cumhuriyetin ilk yıllarında gelişime ve dönüşüme öncü kentlerden biri seçilen Eskişehir de sanayi, ilin tarımsal ve doğal kaynaklarına bağlı bir biçimde gelişmiştir. Kentte bu dönemde un, kiremit, kereste, mobilya fabrikaları kurulmuş, sanayi alanları kentin iki uç noktasında yoğunlaşmıştır. Bu uç noktalardan biri kentin kuzey batısına denk gelen, istasyon çevresindeki DDY Cer Atölyesi ile un ve kiremit fabrikalarının olduğu bölge, diğeri ise kentin kuzey doğusunda olan Tayyare Bakım Atölye'sinin içinde yer aldığı askeri alan ve Şeker Fabrikası'nın olduğu bölgedir. Her zaman sanayi tesislerinin yer seçimi kararları kentlerin makro formunun oluşmasında büyük etken olmuşlardır. Eskişehir'de de fabrikalarda çalışan işçilerin iş yerlerine yakın oturma isteğiyle sanayi bölgelerinin çevrelerine, yeni mahalleler kurulmaya başlamıştır.

Kentte sanayi tesislerine 1923-1950 yıllarında yenilerinin eklenmesi ile (çimento, basma fabrikaları) sanayi alanlarının kent içinde kapsadığı alan daha da genişlemiştir. 1958 yılında Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nun açılmasıyla, Eskişehir'i bir üniversite kenti kimliği verecek olan ilk adım atılmıştır. İktisadi Ticari İlimler Akademisinin (İTİA) 1967 yılında, geçmişte askeri saha (atış alanı) olan Yunus Emre Kampüsü'ne taşınması ile, kentte yeni bir üniversite yerleşkesi ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda, bünyesinde Ankara Yolu Çifteler Caddesi üzerindeki Tıp Fakültesi ve Odunpazarı/Bademlik yerleşkesinde Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi (DMMA) öğretim kurumlarını da barındıran İTİA, 1980 yılında Anadolu Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Anadolu Üniversitesi bünyesinden, 1993 yılında kararname ile Tıp ve Mühendislik Fakülteleri ağırlıklı olarak ayrılmış ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi kurulmuştur. Bademlik ve Yunus Emre yerleşkelerinin dışında kentin doğusunda Meşelik Yerleşkesi önemli bir büyüklük olarak kent hayatına katılmıştır. Bugün Eskişehir yaklaşık 80.000 öğrencisiyle önemli bir "Öğrenci Kenti" imgesini korumaktadır.

Kentin bir İmar Planının olmadığı dönemde mekansal sınırlara ve yayılıma, sanayi uzantılı yerleşkeler yön verirken, 1956 yılından itibaren mekansal yayılım planlı bir şekilde gerçekleşmiştir. 1956 yılında kentin ilk Nazım İmar Planı hazırlanmış ve bu plan doğrultusunda, kentte yeni konut yerleşkeleri belirlemiştir (Yılmaz, 2009). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren mülk sahibi tek bir şahsa ait olan müstakil, az katlı konut anlayışı 1965 yılında çıkartılan Kat Mülkiyeti Kanunuyla değişmiştir. Bu kanuna göre 1-2 katlı konutların yerine, her katın mülkiyeti farklı şahsa ait olabilen 7-8 katlı apartman tipi yapılaşma başlamıştır. Bu tip yapılaşma, kentin fiziksel olarak yükselmesine ve yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. 1993 yılında çıkartılan İmar Affı yasası yasal olmayan yoldan yapılmış tek katlı evlere de apartmanlaşma hakkı tanımıştır. Böylece kentin fiziksel yükselişi daha da artmış ve apartmanlar kentsel boşlukları yavaş yavaş doldurarak, kent silüetindeki hakim konut tipi olmuştur. 1993 yılından sonra kent blok şeklinde bitişik nizam apartman yapılaşmalarıyla dolmuştur. Kentin yerel yönetim olarak 1993 yılında büyükşehir kategorisine alınması ile; Büyükşehir Belediyesi dışında iki ilçe belediye daha kurulmuştur. Tepebaşı ve Odunpazarı Belediyeleri buldukları bölgelere göre adlandırılmıştır.

Eskişehir; 1980-2000 yılları arasında belirlenen yerleşme ve mekansal kullanım kararları doğrultusunda şimdiki makro formuna ulaşmış, özellikle merkezde yoğunlaşmasının yanı sıra, topografik veriler doğrultusunda yatayda ve düşeyde gelişimine devam etmiştir. Kuzeyde sınırı oluşturan Bozdağlar nedeniyle batı ve doğu yönünde yayılan yeni yerleşim alanları

oluşturulmasına rağmen halen tek merkezli bir kent olma özelliğindedir. 2000'li yıllardan itibaren Odunpazarı tarihi yerleşkesinde geleneksel konut ve sokakların rehabilite edilmesi ve uluslar arası bilinirliği olan lületaş işçiliğinin yanında cam el sanatlarının bölgede yaygınlaştırılması, lületaş, çağdaş cam sanatları, karikatür ve mumya müzelerinin açılması, Porsuk Çayı'nın rehabilite edilerek kent hayatına yeni su ve kıyı programatikleri ile katılması, yeni tematik parklar ve rekreatif alanların oluşturulması, tiyatro-opera-konserler vb. sosyo-kültürel alt yapının geliştirilmesi çalışmaları Eskişehir'e yeni bir "Turistik Kent" imgesi kazandırmıştır (Kacar, Ozturk, Burnak, Onal ve Dulger 2014).

Bu çalışmada, Eskişehir kentinin gelişim sürecinde kent belleği imgelerinin geçmiş ve bugünkü kentsel öğeler üzerinden analiz edilerek, bugünün mevcut kent okumasının yapılması hedeflenmiştir.

4. Zihin Haritalarının Oluşturulması

K.Lynch "Çevrenin imgesi" adlı çalışmasında, gözlemciyle çevresi arasındaki iki yönlü bir etkileşim olduğunu, çevrenin birçok farklı görüntü sunduğunu ama gözlemcinin bu görüntüleri kendi deneyimlerine göre seçip, düzenleyerek anlamlandırıldığından bahsetmektedir. Aynı zamanda kentsel imgelerin, insan zihninde oluşturduğu imajlar sayesinde şekillendiğini belirtir. Kentin kimliğini oluşturan kentsel imgelerin, geçmişte ve bugün neler olduğunun anlaşılabilmesi için kentte uzun ve kısa süredir yaşayan insanların zihin haritalarının oluşturulması bir yöntem olarak seçilmiştir (Lynch, 1996).

Zihin haritası, anahtar sözcük ve imgelerin birbiriyle birleşmesiyle zihinde meydana gelen doğal süreci, kağıt üzerinde sürdürme yöntemidir. Aynı zamanda anahtar kelimelerin renkler, resimler ve simgelerle desteklendiği, anılar, hatıralar ve kavramlarla bağlantı kurarak ortaya çıkan görüntünün kodlanarak oluşturulan bir grafiksel anlatımdır. Zihin haritaları, kişiye ait özel tasarımlar olduğundan, her birey kendi zihninde yapılandığı bilgileri kağıt üzerine aktarır.

Eskişehir'in geçmişte ve günümüzde kentsel bellek öğelerinin ortaya çıkarılması için yapılan zihin haritası oluşturma tekniği için; kentin uzun süreli gözlemcisi olan 60 yaş üstü kişiler ve kısa süreli kent kullanıcısı üniversite öğrencileri seçilmiştir.

Bu çalışmada zihinsel haritaların oluşturulmasında tüm gözlemcilerin A3 kağıdı yatay tutarak kullanması istenmiştir. Kalem kullanım çeşitliliği

gözlemciye bırakılmıştır. Tüm gözlemcilere zihin haritasını oluşturmak üzere Tablo 3.1.'deki problem sunulmuştur.

Tablo 4.1. Problem tanımı ve anlatım biçimi

PROBLEM TANIMI	Eskişehir kent merkezinin gündelik yaşamınız içerisinde kullandığınız alanlarını bir bütünlük içerisinde anlatınız.
ANLATIM ŞEKLİ	Geometrik şekil, silüet, perspektif, grafiksel anlatım, sembol ve yazım dili kullanılarak harita/kroki oluşturulması.
KENTSEL ANLATIM	Kent mekanını tanımlayacak işaret öğeleri, imge gibi (su, heykel, yapı, yol vs.) yapısal ve algısal elemanları kullanılması.

4.1. Geçmiş Bellek Öğelerinin Saptanması:

Eskişehir'in geçmiş bellek öğelerinin tespit edilebilmesi için, özellikle kentin 1980'li yıllarına tanıklık yapmış, bu dönemlerde sosyal ve kültürel olarak kenti deneyimlemiş 1960 yılı ve öncesi doğumlular tercih edilmiştir. Seçilen gözlemciler ya Eskişehir'de doğup büyümüş ya da 30 yılı aşkın süredir Eskişehir'de yaşamaktadır.

Kenti uzun yıllardır deneyimleyen gözlemcilerin zihin haritalarını oluştururken destek vermek, hafızalarını canlandırmak ve kayıtlı bellek öğelerini açığa çıkarabilmek için Tablo 4.1.1'de verilen sorularla derin görüşme de yapılarak kaydedilmiştir.

Tablo 4.1.1. Sorularla Derin Görüşme

1.Eskişehir'de eskiden arkadaşlarınızla nerede buluşurdunuz ve sosyal olarak hangi bölgede yoğunlukla bulunurdunuz ?
2. Sizin için Eskişehir'in en önemli sembolik binaları geçmişte ve günümüzde nelerdir?
3. Geçmişte kullandığınız veya sevdiğiniz bugün yok olan kentsel mekanlar ve donatılar nelerdir(sinema, kafe, heykel, su ögesi vb.) hikayeler, anılar varsa aktarılması.
3. Buluşma ve sembolik binaların içinde bulunduğu bir kroki çiziniz (geometrik formlar, perspektifler, yazılar, şekiller, figürler, doğrusal-eğrisel çizgiler vb.).
4. Bölgeler, simgesel ve kamusal yapılar, heykeller, doğal ve yapay kent donatıları: su, çeşme, ray izleri vb., ulaşım şekilleri, parklar, eylemlilikler, cadde ve sokak isimleri, köprüler, meydanlar, sınırlar vb. bellek öğelerinin aktarılması

Tablo 4.1.2. Kenti Uzun Süreli Deneyimleyen Gözlemcilerin Zihin Haritaları Örnekleri

Tablo 4.1.2.'de kenti uzun süredir deneyimleyen bireylerin zihin haritalarından farklı örnekler seçilerek verilmiştir. Eskişehir kent merkezini

1980'li yıllardan beri deneyimleyen kent kullanıcısının zihin haritaları ve derin görüşmelerdeki anıları Kevin Lynch'in Kent İmgeleri okumalarından esinlenerek ana başlıklar halinde grafiksel anlatım şeklinde Tablo 4.1.3.'deki gibi bir çözümleme yapılmıştır (Lynch, 1960).

Tablo 4.1.3. Uzun Süreli Kent Gözlemcisinin Geçmişten Günümüze Kentsel Bellek Öğeleri

Bölgeler	Odunpazarı, Sıcak Sular, Tepebaşı, Fabrikalar Bölgesi, Şeker Fabrikası, Tekavil Mahallesi, Köprübaşı, Akarbaşı, Osmangazi Üniversitesi Bademlik Yerleşkesi, Adalar, Bağlar
Simgesel Yapılar	Eski Otogar, Reşadiye Cami, Taşbaşı Çarşısı, Bacalar, Sümerbank, Ziraat Bankası, Valilik, Fabrikalar, İnhisar Hanı, Atatürk Lisesi, Adliye Sarayı, Çocuk Ceza Evi, Akarbaşı Camii, Büyükşehir Belediye Binası, Kurşunlu Camii ve Külliyesi, Su Değirmenleri, Subay Ordu Evi, Çarşı Camii, Tren Garı, Kanatlı AVM, Espark AVM, Vergi Dairesi, Odunpazarı Evleri, Fabrikalar, Hamamlar, Süleyman Çakır Lisesi, Şale Otel, Porsuk Otel, Asri Sinema, DDY Hastanesi, Tülomsaş, Hava Hastanesi, Stadyum, Arkeoloji Müzesi, SSK Hastanesi, Astsubay Orduevi, Cer Atölyesi, Şeker Fabrikası, Hal Binası, Askerlik Şubesi, Esnaf Sarayı, Osmanlı Bankası, Vali Konağı, Toprak Mahsülleri Ofisi, Verem Savaş Hastanesi.
Heykeller	Balıkçı Heykeli, Malhatun Heykeli, Özgürlük Heykeli (Kara Fatma), Valilik Meydanı Atatürk Heykeli.
Kenti Şekillendiren Doğal ve Yapay Öğeler:	Porsuk Nehri, Demiryolu hattı, Tramvay yolu, Odunpazarı topografyası, Sulama Kanalı-Akar Deresi, Kent Ormanı, Porsuk Nehri Köprüleri, Valilik Meydanı, Ankara-Kütahya Çevre Yolu.
Kullanılan Eylemlilikler:	Alış-veriş, dinlenme, rekreasyon, piknik, açık hava sinemaları, kayak gezintileri, Bademlik' de havuz ve uçurtma, tenis, lunapark eğlencesi, balık tutma, kütüphane çalışması.
Sokak ve Caddeler:	Hamamyolu Caddesi, Atatürk Caddesi, İki Eylül Caddesi, Yunus Emre Caddesi, Kızılıklı Mahmut Pehlivan Caddesi, Üniversite Caddesi, Sivrihisar Caddesi, İstasyon Caddesi, İsmet İnönü Caddesi, Sakarya Caddesi, Hasan Polatkan Caddesi, Bağlar Caddesi, Muttalip Caddesi, Kütahya Caddesi, Çalışanlar Caddesi, Savaş caddesi, Doktorlar Caddesi.
Ulaşım:	Tren, Tramvay, Otobüs, Dolmuş, Uçak, Faytonlar, Bisiklet, Triportör.
Parklar:	Yediler Parkı, Alaaddin Parkı, Sazova Parkı, Kentpark, Adalar Çevresi Parklar, Dede Korkut Parkı.

4.2. Bugünkü Kent Belleği Öğelerinin Saptanması:

Eskişehir'de üniversite öğrencileri kenti kısa süreli (4-5 yıl) deneyimlemekte, kent içi ulaşımında çoğunlukla tramvay, otobüs kullanırken,

kısa mesafelerde yürümeyi tercih etmektedirler. Bu nedenle kent merkezini deneyimleyen kısa süreli kullanıcılar olarak üniversite öğrencileri ile bir çalışma gurubu oluşturulmuştur. Çalışma gurubu oluşturulurken kolay iletişim kurulabilecek, kenti yaşayarak deneyim oluşturmuş ve bu deneyimleri aktarabilecek vakti olan öğrencilerin seçilmesi gerekliliği düşünülmüştür. Bu nedenle çalışma gurubu olarak, Mimarlık Bölümünün, 2015-2016 eğitim dönemi I. Sınıf öğrencileri seçilmiş ve yaklaşık 62 kişilik bir öğrenci gurubu (18-20 yaş aralığında) ele alınmıştır. Bu öğrencilerin 38'i kız 24'ü erkektir. Öğrencilerin gündelik hayatlarında kent merkezini nasıl okuduklarını belirlemek için zihin haritaları oluşturmaları istenmiştir.

Tablo 4.2.1: Eskişehir Kent Merkezinin Günümüz Kent Belleği Okumaları

Bölgeler:	Eski Çarşı Hamamyolu, Kamusal Bölge Valilik ve EBB, Yeni Çarşı Bağlar ve Yeni Bağlar, Su Kıyısı Adalar, Odunpazarı Tarihi Bölgesi, ESOGÜ ve Anadolu Üniversitesi Yerleşkeleri, Barlar Sokağı, KYK Yunus Emre Yurdu, Dumlupınar ve Eskişehir Yurdu, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, Porsuk/Turing Otel, Haller Gençlik Merkezi.
Simgesel Yapılar:	TCDD Tren Garı, Terminal Binası, Stadyum, Atatürk lisesi, Espark AVM, Kanatlı AVM, Neo/Carrefour AVM, Esnaf Sarayı, valilik, EBB Opera Binası, Bacalar, Açık öğretim Fakülte Binası, Hava Hastanesi, Reşadiye Cami, Balmumu müzesi, Rixos Otel, Köprüler, Orduevi, Arkeoloji Müzesi, Atatürk Bulvarı Migros, Havaçılık Müzesi, Özdilek AVM, Acıbadem Hastanesi, Koçtaş Yapı Market, TÜLOMSAŞ ve Lojmanları, Kurt Kiremit Fabrikası, Taşbaşı Çarşısı, Eski Otogar,
Heykeller	Dede Korkut heykeli, Espark kavşağı çiçek demetleri, Cengiz Topel Heykeli
Kenti Şekillendiren Doğal ve Yapay Ögeler:	Porsuk Nehri, Demiryolu hattı, Çevre yolları, Odunpazarı topografyası.
Kullanılan Eylemlilikler:	Alış-veriş, kafe-restoran, kırtasiye, spor, rekreasyon, kültür-sanat, eğitim ve eğlence
Sokak ve Caddeler:	Atatürk Bulvarı, Öğretmenler Caddesi, İsmet İnönü Caddesi, Şair Fizuli Caddesi, Atatürk Caddesi, Bursa-Eskişehir Çevre Yolu, Adalar, İki Eylül Caddesi, Seylaç Caddesi, Cengiz Topel Caddesi, Üniversite Caddesi, Basın Şehitleri Caddesi, Yunus Emre Caddesi.
Ulaşım:	Tren, Tramvay, Otobüs, Minibüs, Bisiklet, Gondol
Parklar:	Sazova Parkı, Dede Korkut Parkı, Şelale Park, Kent Park, Kanlı Kavak Parkı.

Tablo 4.2.2. Kenti Kısa Süreli Deneyimleyen Üniversite Öğrenciler Zihin Haritaları Örnekleri

yazlık sinema, lunapark ve çay bahçelerinin olduğu, ayrıca nehirde ahşap kayıkların kiralanarak gezildiği ve balık tutulduğu, bugün bunların silindiği veya yerini yeni turistik öğelerin aldığı belirtilmiştir. Gene nehir kıyısı Köprübaşı bölgesinde eski Porsuk otelin önündeki adada, su koduna yakın olarak “Çukurçarşı” yada diğer adıyla “Balıkçılar Çarşısı'nın” çok kullanıldığı fakat bugün pasif bir park alanına dönüştürüldüğü anlatılmıştır. Geçmişte kent hayatının en önemli ticaret alanı olan Hamanyolu Çarşısından geçen Akar deresinin 1990'lı yılların başında kapatıldığı, derenin başında bulunan değirmenlerin yok olduğu anılarda geçmiştir. Ayrıca kent hayatına eğitim, sosyo-kültürel ve yapı dili olarak önemli bir renk katan “Kılıçoğlu Sineması ve çarşısının”, “Süleyman Çakır Lisesi'nin”, “Arı Sineması'nın” yıkılmasının önemli bir kayıp olduğu ve gelecekte varolan diğer değerlerin kaybedilme endişesi dile getirilmiştir.

Tablo 4.3.1. Geçmiş Bellek Öğeleri ve Değişen Bellek Öğeleri

Çarşı Kurgusu	Eski çarşı bölgesi, Taşbaşı çarşısının dönüşümü ve çevresindeki hanların yıkılmış olması. Tüm ticaret akışı Hamamyolu çarşı aksı üzerinde gerçekleşirken bugün alış-veriş kültürünün de değişmesi ile yeni çarşı akslarının ve mekanlarının oluşması.
Kentsel Doğal Artifakt Su Ögesi	Kent içerisinden geçen Porsuk Çayı'nın 2000'li yıllarda rehabilite edilerek, betonarme yatak içerisinde kesitlerinin değiştirilmesi, nehir üzerindeki birçok köprünün yıkılarak, yeni köprü geçişlerinin oluşturulması. Suyun üzerinde gezinen ahşap sandalların yerini gondolların ve teknelerin alması. Hamamyolu eski çarşı aksındaki Porsuk sulama kanalının 1990 yıllarında üstünün kapanmış olması,
Kentsel Estetik Heykeller	Kentte geçmişte yer alan bellek öğelerinden bazı heykellerin kaldırılması veya yerlerinin değiştirilmesi.
Değişen Kültür Mekanları/Sinemalar (Pösteki,N. 2013)	Kentte 1930 yılından itibaren açık ve kapalı olmak üzere birçok sinemanın varlığı, o dönemin sosyo-kültürel yapısında sinemanın önemini göstermektedir. Bugün kentte modernizmin etkisiyle sinema kültürü değişmiş, programatik amaçla kurulan yere ait sinemalar yerini AVM içerisindeki salon sinema tipolojisine bırakmıştır. Uzun yıllar varlığını sürdüren bugün yıkılmış veya programatik dönüşüme uğramış sosyo-kültürel merkez olan sinemalar (Kılıçoğlu, Arı, Asri ve Marmara vb.), (Bodur, 1990).
Ulaşım Biçimleri	Kent içi ulaşımında fayton ve her yaş grubu bisiklet kullanırken, bugün fayton yaz döneminde turistik amaçlı, bisiklet de çoğunlukla gençlerin kullandığı bir ulaşım aracına dönüşmüştür. Günümüzde bireysel araçların dışında, toplu taşıma olarak tramvay, otobüs ve minibüs kullanılmakta, merkezde otopark sıkıntısı ve trafik nedeniyle yaya ulaşımı tercih edilmektedir.
Geleneksel Konut Bölgesi/Odunpazarı	Odunpazarı tarihi yerleşkesi, geçmişten günümüze konut bölgesinden tarihi turistik bir bölgeye dönüşmüştür. Müzeler, butik

	oteller ve sokaklara yayılmış lületaşı-cam el sanatları bölgeyi canlı bir açık hava müzesine dönüştürmüştür.
Fabrikalar Bölgesi	Geçmişte kenti ikiye bölen İstasyon Garı'nın arkasında kalan fabrikalar bölgesi, kereste, pişmiş toprak ve un sanayi gibi üretime yasal çalışan bir sanayi bölgesi iken, 1970-80'li yıllarda, sanayi tesislerinin kent içinde kalmaları, altyapı sorunlarını gündeme getirmiş ve sanayi tesisleri kentin dışına yönlendirilmiştir. Bu yeni eğilim sonucunda kent içindeki sanayi yapıları terk edilmeye başlanmış ve 1990'dan sonra boşalan sanayi yapıları yeni kentsel programatikler; eğlence, kültür ve ticari faaliyetlerle kent hayatına devam etmişlerdir.
Yollar/Caddeler/ Sokaklar	Geçmişten günümüze tramvayın toplu taşımada kent hayatına katılmasıyla, birçok cadde ve sokağın akışları değişmiş, bazı yollar yayaya ve tramvaya terk edilirken, bazıları tek yönlü hale getirilmiştir. Bu durum kent merkezini yaya olarak rahatlatırken, araç trafiğinin yoğun saatlerde tıkanmasına ve merkezde parklanma problemlerinin oluşmasına yol açmıştır. Sağlıklı bir kent olarak toplu taşıma, bisiklet ve yaya ulaşımının öncelikli seçilmesi Eskişehir için olumlu bir gelişme olarak görülebilmektedir.

Trafik Düzenleme Öncesi ve Sonrası

Fabrikalar Bölgesinde Yer alan meyve sebze halinin gençlik ve Kültür Merkezine Dönüşümü

Değişen Sinema Ve Eğlence Kültürü

Porsuk Çayı Kıyısı, Rekreatif Dönüşümler

Resim 4.3.2. Değişen Kent Belleği Ögelerinden Seçmeler

Sonuç ve değerlendirme

Mekânsal bellek, bir yere ait olmayı, yerle ve zamanla ilgili anı biriktirmeyi içermektedir. Küreselleşirken tek tipleşen bir dünyada toplumun kendi kökleriyle bağlantısını kurmak açısından bellek mekânları önem kazanmaktadır. Cooper'a göre, çocukluk döneminin zihinde canlanmasında yaşanan yerle kurulan ilişki ve bilinçaltının ortaya çıkmasında yaşanan yerdeki anılar ve mekansal veriler etkilidir. Geçmişe ait anıları ve mekanları zihninde canlandırabilen birey, geçmiş ve geleceğini birbirine bağlayabilir. Kent mekanlarının hızlı dönüşümü bireylerin geçmiş anılarının silinmesine, yerle kurulan ilişkinin yok olmasına yol açmaktadır (Cooper, 1992).

Kentsel bellek, en genel haliyle bir kentin genel görünümü, insanların sosyo-kültürel ve ekonomik yaşam tarzının yansımalarından oluşmaktadır. Kentin dokusu, mimarisi, sokak, meydan, park gibi öğeler, anıtlar, kamusal mekânlar, insanların kente ilişkin ilk duyularını oluştururlar. Gözlemci bireyin kent belleği, beş duyuya ilişkin deneyimlerinin yanı sıra, anılar ve anlamlarla yüklü olmaktadır. Kentsel dönüşümler, mimari değişimler,

alışkanlıklar hiçe sayılarak değiştirilen kentlerin çehreleri toplumun belleğini olumsuz etkilemektedir. Bu açıdan son yüzyıllarda geçmişin bellekteki zaman-mekânı hatırlama ve algılama biçimlerini dönüştürerek, mekânların yeniden inşası sırasında bazı değerlerin korunmaları önemlidir.

Varolan hafıza mekanlarının yaşatılmasının yanında bellek üzerinden mekanların üretilmesi çabasının da üzerinde durulmalıdır. Toplumların ortak belleğinin ortaya çıkarılması ve korunmasında mekan bir araç olarak öne çıkarken, mekanın kendisi toplumun ortak belleğinin yaratıcısı ve koruyucusu olabilmektedir.

Bu çalışmada zihin haritaları dışında yapılan derin görüşmeler; insanın yaşamında kentsel mekânlar ile etkileşim içerisinde olduğunu ve bu etkileşimin sonuçlarını zihninde saklayabildiğini ve yeniden anımsayabildiğini, ortaya koymaktadır. Eskişehir dönüşüm hızı açısından diğer Türkiye kentlerine göre şanslı bile olsa, son 30 yılda birçok bellek ögesi silinmiş veya farklı biçimlere dönüşmüştür. Kentlerde son dönemde hızlı dönüşen mekanların, kentte yaşayan yaşlı nüfusunun bir bölümüne yabancılaştığı tespit edilmiştir. Bu yabancılaşma sonucu bazı eski kent kullanıcıları, sadece güvenli alan olarak gördükleri bildik mekanları kullanmayı tercih ederek, algısal kent sınırlarını daraltmaktadırlar. Rossi'nin dediği gibi şehrin fiziksel biçimlenişinde rol oynayan ve kentin kimliğine ait verileri bütünlükle bir örgü içinde bünyelerinde barındıran kentsel bellek öğelerinin, kentin genetik kodlarının tanınması için korunmaları gerekmektedir (Rossi, 2006).

Teşekkür: Bu çalışmanın Eskişehir'in geçmişteki bellek okumaları bölümündeki zihin haritaları ve derin görüşmeler, ESOGÜ Mimarlık Anabilim dalında 2016 Bahar döneminde açtığım "Kentsel/Kamusal Alan ve Mekan Tasarımında Yön Bulma II" yüksek lisans dersi kapsamındaki öğrenci çalışmalarından, faydalanılarak oluşturulmuştur.

Extended Abstract

A Reading Attempt of the Past and Present Urban Memory of Eskişehir via Cognitive Mapping

*

Ayşen Çelen Öztürk
Eskişehir Osmangazi University

Urban memory is the ability of individuals to keep, maintain and - when necessary- reveal the experiences, sensations, comprehensions gathered from physical environment. The individual records the perceptual experiences obtained as a result of interaction with his/her physical environment to his/her brain through coding them. This environmental information codings are of urban images, buildings, streets, statues, fountains, parks, topographic-natural etc. data. The urban identity is created through the shaping of the urban spaces and images constructing the city over a long time period. While the urban spaces gain meaning with the relations constructed by individuals, the transactional environment experience between the individual and urban space creates an impact that strengthens and develops the mental generation of images.

Downs and Stea (1973) working on environmental psychology, explain the coding, reserving, remembering of the information gathered from the environment and the deciphering the codes as interpretation of the process of perception and experience. In this respect, it is seen that urban-- spaces such as streets, parks, water units, statues and public buildings etc. have an important place in the daily life of people through activities such as wandering, meeting, recreation, entertainment etc.

To reveal the physical and sensational relation that individuals construct with the city, some methods have been developed. This study uses the method of "creating mind mapping (cognitive mapping)" to reveal the individual-city interaction. Cognitive maps are created by remembrance of these coded urban images and via a graphic narrative language in which oral and geometric elements are used on paper.

Since the majority of world population prefers to live in cities in our day, cities are increasingly growing and transforming. By the impact of the rapid change and transformation in Turkey, the elements of memory coming from the past are getting rapidly disappeared leading the loss of the memories experienced through the erased elements of memory.

Eskişehir is an authentic Anatolian city developed as two territories –up and down- according to the Porsuk stream running through the city. The existence of the natural hot water spring is known from the older ages. When the Anatolian part of the Berlin-Bağdat Rail route started to pass from Eskişehir at the end of the 19th century, a turning point has been achieved for the city. In Eskişehir which was selected as a pioneering city for development and transformation during the initial years of the Republic, the industry has been developed in accordance with the agricultural and natural resources of the province. Eskişehir, in line with the decisions issued between 1980-2000 on settlement and spatial use has reached its present macro form and in addition to its particular concentration in the center, the development continued vertically and horizontally according to the topographical data. Even though the city expanded towards west and east due to the Bozdağlar mountains that create the border in the north and developed new settlement areas, it still keeps the feature of being a city with one center.

Through the existence of two universities located at the city center make an important contribution to the city life in socio-cultural and economic terms starting from the beginning of 1990's, the image of "Eskişehir: University City" settled accordingly. Since 2000, by the active attempts of civil administrations the city experienced an important transformation. Especially in the historical settlement of Odunpazarı by the rehabilitation of the traditional dwelling and street fabric, extending the world-famous sepiolite crafts to the street and making glass shaping crafts widespread in the area followed by foundation of many museums; the infrastructure of a touristic attraction center has been formed. The participation of Porsuk stream cross-cutting the city center by new water and shore programmatic, the development of new thematic parks and recreation areas, the development of socio-cultural infrastructure by the activities such as theatre-opera-ballet and concerts transformed the city into an attraction center by adding the image of "Touristic city" to Eskişehir (Kacar, Ozturk, Burnak, Onal ve Dulger, 2014).

While the deconstruction and re-structuring processes continue in the world and in Turkey during the recent years through the rapid urbanization policies, Eskişehir has been involved in the rapid transformation process. During this process, even though the city is luckier in comparison with the

metropolis, it is seen that many important elements of urban memory change rapidly and become transformed.

The aim of the present research can be summarized as analyzing the development of urban memory of Eskişehir in time, evaluating the relations of urban elements with memory and finding out the spatial elements in the urban area that remains in the memory. The research universe is analyzed under two parts. In the first part that deals with the determination of the past memorial elements of Eskişehir, people who were born in and before 1960 were selected who witnessed the urban life during the period of development, especially during 1980's and collected experiences. In the second part related with the determination of the current urban memory, the selection was made among the university students who started to experience the city recently. During the research process, parallel to the theoretical frame of the work, the temporal differences between the urban images of Eskişehir was determined via mental maps and memory-space associations was made especially during the creation of mental maps related with the past by collecting the present memories related with urban spaces.

The spatial memory involves belonging to a certain place and collecting memories related with time. In the world that becomes stereotypical through the process of globalization, the spaces of memory gains importance in terms of creating a bond between the society and its very bonds. According to Cooper, during the visualization of the childhood period in the mind becomes effective and for revealing the sub-conscious relations constructed with the place and the memories in the lived place and spatial data are important. Individual visualizing the memories and spaces related with the past in his/her memory can relate the past and future with each other. The rapid transformation of urban space leads to the dissolving of the past memories of individuals and the extinguishment of the relation constructed with (Cooper, 1992). In this study the in dept interviews made reveal that people interact with urban spaces in their life and reserve the outcomes of this interaction in their mind and remember them.

The result of this study display that the public symbolic structures existed in Eskişehir from past to present do not experience a change and some symbolic structures continue the urban life with some programmatic changes and shows that the spaces of culture-entertainment and commerce are transformed together with habits, the green areas used in the past are still used by older age groups even though they lost their actuality and that the young generation prefer new thematic green areas and a new statue symbolism generated which is dominant in the entire city.

Kaynakça / Bibliyografya

- Cooper, C.M., (1992). Environmental memories, in I. Altman & S.M. Low (eds.), Place attachments: Human behaviour and environment: Advances in theory and research, Plenum Press, 86-112.
- Çakmak, Ş.,(2008), Şehrin biçimlenişinde ve kimlik kazanmasında belirleyici rolü olan artefaktlar: Eskişehir kenti üzerinden bir inceleme, (Yayınlanmamış Tez) ESOGÜ Üniversitesi FBE, 2008.
- Çalak, I.E.,(2012) "Kentsel ve ortak belleğin sürekliliği bağlamında kamusal mekanlar: ULAP Platz örneği, Almanya", MSGSU Tasarım+Kuram Dergisi, cilt 8, sayı 13, ss.34-47, İstanbul., MSGSU Tasarım+Kuram Dergisi, cilt 8, sayı 13, ss.34-47, İstanbul.
- Downs, R. ve Stea, D., (1973). Cognitive maps and spatial Behaviour: Process and products, Chicago: Aldine, pp. 8-26.
- Erkan N.Ç., Yenen, Z.(2010), Yerleşmelerde imaj analizi konusunda bir yöntem: Kastamonu örneği, Megaron, Cilt 5, Sayı No. 2, ss. 67-81.
- Harvey, D. (2003), Postmodernliğin durumu kültürel değişimin kökenleri, Sungur Savran(Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Huyssen, A.,(1999). Alacakaranlık anıları: Bellek yitimi kültüründe zamanı belirlemek, Kemal Atakay (Çev.), İstanbul:Metis Yayınları.
- Gür Ş.Ö.(2009), Dönüşen topraklarda kent kimliği, Dosya 10.1, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni 67/Şubat 2009, s.12-34.
- Kacar, D., Ozturk,A.C., Burnak T., Onal G.,Dulger H.(2014), "Kentlerde doğal artefakt "Su ögesinin" kamusal hayata katılımı: Eskişehir Porsuk Örneği", 26.Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi 'Kent Merkezini Yeniden Keşfetmek', Bursa.
- Kümbetoğlu, B., (2005). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ISBN: 9758803514.
- Lynch, K., (1996) Çevrenin imgesi, Yapı Kredi Yayınları, Kent ve Kültürü, Cogito, sayı 8, sy 153-161.
- Lynch, K. (1960) The image of the city, The MIT Press, USA.
- Nora, P., (2006), Hafıza mekânları, Mehmet Emin Özcan (Çev.), Ankara: Dost Yayınları.
- Oktay, D. (2009), Yerel bağlam ve kent kimliği: Ankara örneğinde bir tartışma, Dosya 10.1, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bült. 67, 2009, s.35-43.
- Öymen N., Gökmen G.P.,(2009). Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi, İTÜ Dergisi/A, Mimarlık, Planlama, Tasarım, Sayı:8, Cilt:2, ss.145-155.
- Kitchin, R.M. , Fotheringham A. S.(1997); Aggregation issues in cognitive mapping, The professional geographer 49:3, pp.269-280.
- Gifford R.,Hine D.,Clemm W. (2000), "Decoding modern architecture: A Lens model approach for understanding the aesthetic differences of architects and laypersons", Environment and Behavior, Vol. 32 No. 2, pp.163-187
- Rossi, A.,(2006). Şehrin mimarisi, Nurdan Gürbilek (Çev.), Kanat Yayınları.
- Sarı, J., (2013), Kenti deneyimleme aracı olarak psikocoğrafya, (Yayınlanmamış Tez) İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Y.lisans tezi, İstanbul.

- Topçu K.D., Topçu M. (2012), Visual presentation of mental images in urban design education: Cognitive maps, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 51, pp. 573 – 582.
- Touraine, A.,(2010) Modernliğin eleştirisi, Hülya Uğur Tanrıöver (Çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ISBN : 9789753632553.
- Yeşil, S.Ş.(2016) ; Psikocoğrafya ve bir şehir gezgininin anıları, *Edebiyat Eleştirisi Dergisi*, 2016/5 sy.124-149, ISSN 2148-3442.
- Yılmaz, E.T.(2009), Eskişehir kentinin gelişiminde belirleyici rolü olan süreçler ve bu süreçler içerisinde beliren yerleşkeler, (Yayınlanmamış Tez) ESOGÜ Üniversitesi FBE, 2009.
- Pösteği,N.(2013). Sinema salonlarının dönüşümünde bellek ve mekân ilişkisi, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/nposteki/bildiri/nposteki31.05.2013_00.54.44bildiri.pdf
- Bodur, F.(1990). Eskişehir sinemalarının dünü ve bugünü. <http://www.feyyazbodur.com/makale/Eskişehir%20Sinemalarının%20Dünü%20ve%20Bugünü>

Ayşen Çelen Öztürk,

Lisans eğitimini 1992 yılında Anadolu Üniversitesinde tamamladıktan sonra yüksek lisansını 1994 yılında Yıldız Teknik Üniversitesinde bitirdi. Doktora derecesini 2001 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden aldı. Şu an Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mimarlık Bölümünde çalışmakta ve bölüm başkanlığı görevini 2012 yılından beri yürütmektedir. İlgili alanları; kentsel dönüşüm problemleri, üretimini sonlandırmış endüstriyel alanların yeni kullanımları, kentsel kimlik ve okunabilirlik ve sağlıklı kentlerdir. Son dönemde Eskişehir'in kimlik, okunabilirlik ve yol bulma niteliğinin artırılması üzerine çalışmalarına devam etmektedir. Mimarlık bölümünde kurduğu "Habitat" proje atölyesinde mimari proje çalışmalarına öğrenciler ve ekibiyle devam etmektedir. 2014 yılında bir süre Boston Mimarlık Okulu, peyzaj mimarlığı bölümünde "Kıyı Kentler" ile ilgili misafir araştırmacı olarak çalışmıştır.

- Studied architecture at Anadolu University (B.Arch, 1992). Received her M. Arch (1994) at Yıldız Technical University and Ph.D. (2001) at Mimar Sinan Fine Art University. She has been working at the Eskişehir Osmangazi University/Turkey, Department of Architecture as an Associate Professor and head of department. Her areas of interests are renewal urban design problems, brownfield regenerations and healthy cities. Nowadays she is studying about to develop of wayfinding and eligibility in the Eskişehir city centre for pedestrian. She has a design studio called as "Habitat" at the university. She studied at Boston Architectural School Landscape departments as a visiting researcher on riverbank cities in 2014.

E-mail: acozturk@gmail.com